

ҚАДИМГИ ҲИНД ЭРТАКЛАРИДА ТАРИХИЙ ШАХС

МУХИБОВА УЛЬФАТХОН

Филология фанлари доктори, профессор, ТДШУ

Аннотация. Ушбу мақола фантастик, тўқима сюжетга асосланган, яхшилик ва ёвузлик ўртасидаги абадий курашни акс эттирувчи, оддий халқнинг орзу-умидларини тўқима образлар – инсонлар, ҳайвонлар, хаттоки, табиат тилга кирадиган, гайритабиий воқеалар, сеҳрли кучлар, инсон ақли бовар қилмайдиган воқеа ва ҳодисаларни баён этувчи эртак жанрида тарихий шахснинг бош персонаж сифатида иштирок этиши масаласини қадимий ҳинд эртаклари мисолида очиб беришга бағишланган.

Мақолада эртак мазмунига кириб борган тарихий шахс нима сабабдан халқ қаҳрмонига айлангани, ушбу тарихий шахснинг қайси хусусиятлари уни эртак қаҳрамони бўлишига сабаб бўлган каби масалалар эртаклар таҳлили асосида очиб берилади.

Ўз мазмунига кўра эртакларнинг реал ҳаётдан узоқ бўлган воқеа ва ҳодисаларни акс эттириши барчага маълум. Бироқ қадимги ҳинд жамиятида шундай шахслар бўлганки, улар ҳақиқатан ҳам ўз адолати, инсонпарварлиги, саҳийлиги ва донишмандлиги билан халқ қаҳрамонига айланиб, улар ҳақида халқ ўртасида эртаклар яратилган.

Мақолада тилга олинаётган шахс шоҳ бўлиб, тарихда ҳақиқатан ҳам шу исмдаги шоҳ бўлган. У Ҳиндистоннинг гарбий қисмидаги Ужжейн давлатининг шоҳи бўлган. Ҳиндистон халқи бу шоҳни Рамдан кейинги энг одил, энг донишманд, энг халқпарвар шоҳ сифатида билади. Викрам шоҳи, хаттоки, ўз даврида янги санага ҳам асос солган ва бу сана милодий асрдан 57 йил илгари юради. Бугунги кунда ҳинд халқи икки санага суянган ҳолда фаолият юритади, бири милодий ва иккинчиси Викрам эраси. Викрам санаси милодий асрдан 57 йил илгари юради. Масалан, ҳозир бутун дунёда 2021чи йил бўлса, Ҳиндистонда Викрам санасига кўра 2078 йил ҳисобланади. Шуниси қизиқки, бу сана барча давлат ишларида ва барча бошқа соҳаларда ҳам ҳанузгача қўлланилади.

Таянч сўз ва иборалар: эртак, тўқима сюжет, фантастик, образлар, образ, тарихий шахс, эртак жанри.

Аннотация. Эта статья на примере древнеиндийских сказок раскрывает роль исторического лица, выступающего в качестве главного героя сказок, в основе которых лежит вымышленный сюжет, изображающий вечную борьбу добра и зла, где переплетаются мечты и чаяния простого народа, через образы людей, животных, даже обладающей речью природы, повествует о сверхъестественных событиях, магических силах, невероятных явлениях человеческого разума.

В статье сделана попытка на основе анализа сказок обосновать каким образом историческая личность, вошедшая в содержание сказок, стала народным героем, а также выяснить, какие черты характера сделали его главным действующим лицом этих сказок.

Общеизвестно, что по своему содержанию сказка отражает события и явления, далекие от реальной жизни. Однако, в древней Индии были такие цари, которые действительно прославились среди народа своей справедливостью, гуманностью, доблестью и мудростью, что привело к созданию сказок, увековечивших их имена.

Историческая личность, которая упоминается в сказках Викрам (Викрамдатья) был царем государства Удджейн, находящийся в западной части Индии. Народ Индии признает его как самого справедливого, самого умного и самого гуманного царя после царя Рамы. Он основал даже новую эру. Отсчёт эры Викрама начинается с 57 года до н.э. В настоящее время в Индии действует два календаря. Если согласно текущему календарю сейчас 2021 год, то по календарю Викрама 2078 год. Царь Викрам правил приблизительно в I веке до н.э.

Опорные слова и выражения: сказка, фактурный сюжет, фантастика, образы, образность, исторический персонаж, жанр сказки.

Abstract. Using the example of ancient Indian fairy tales, this article reveals the role of a historical person acting as the protagonist of fairy tales, which are based on a fictional plot depicting the eternal struggle between good and evil, where the dreams and aspirations of ordinary people are intertwined, through the images of people, animals, even the speech able nature tell about supernatural events, magical powers, incredible phenomena of the human mind.

Based on the analysis of fairy tales, the article makes an attempt substantiate how a historical person who entered the content of fairy tales became a folk hero, as well as it examines what character traits made him the main character of these fairy tales.

It is well known that, in terms of its content, a fairy tale reflects events and phenomena that are far from real life. However, in ancient India there were such kings who really became famous among the people for their justice, humanity, valor and wisdom, which led to the creation of fairy tales that perpetuate their names.

The historical person who is mentioned in the tales Vikram (Vikramaditya) was the king of the Ujjain state, located in the western part of India. The people of India recognize him as the fairest, most intelligent and most humane king after King Rama. He even founded a new era. The era of Vikram begins from 57 BC. India currently has two calendars. If according to the current calendar it is 2021, then according to the Vikram calendar it is 2078. King Vikram ruled around the 1st century BC.

Keywords and expressions: fairy tale, textured plot, fantasy, images, imagery, historical character, fairy tale genre.

Кириш. Халқ оғзаки ижодида, одатда, тўқима образлар, воқеалар, ҳодисалар, халқнинг орзу-умидлари, турли тасаввурлари акс этади. Ундаги образлар, хоҳ у инсон бўлсин, хоҳ ҳайвон, асосан типиклаштирилган бўлади. Халқ оғзаки ижодига мансуб ҳар қандай асарда миллатнинг фаҳри бўлган, халқ орзу қилган қаҳрамонлар, персонажлар, характерлар яратилади ва мана шу образ, воқеа ва ҳодисалар замирида шу миллатга хос бўлган энг муҳим жиҳатлар, миллий қадриятлар ўз аксини топади. Бироқ эртақларда тарихий шахснинг бош қаҳрамон бўлиши камдан кам ҳолларда учрайди.

Ҳиндистон фольклор меросга жуда бой мамлакат ҳисобланади. Ҳинд халқининг оғзаки ижоди жуда қадимийлиги ва ўзига хос такрорланмас жиҳатлари билан ажралиб туради. Ҳинд эртақ ва масаллари кўпгина халқлар оғзаки ижодига ўз таъсири ўтказган, бироқ ҳинд фольклорининг ўзи бирон бир ташқи таъсирга учраган ҳолатлар кўзга ташланмайди, у азалдан ўз миллий қобиғида, ўз миллий қадриятлари ва анъаналари доирасидан четга чиқмаган ҳолда ривожланган.

Ҳинд жамиятида қадимдан тарихда икки подшоҳ энг адолатли, халқпарвар ва донишманд шох сифатида ном қолдирган ва уларнинг номи билан боғлиқ ривоятлар, афсоналар, эртақлар халқ томондан жуда кўп яратилган ва улар айна халқ оғзаки ижодига мансуб асарлардир. Бу икки шохдан бири милoddан аввалги иккинчи минг йилликларда Айодхья шох бўлган Рам бўлса, иккинчиси милoddан аввалги биринчи асрларда яшаган Ужжейн шоҳи бўлган, тарихда донишмандлик рамзи сифатида ном қолдирган Викрам шохидир.

Рам ҳинд халқи ҳаётига Рамаёна эпоси воқеалари орқали кириб келган ва шу эпоснинг бош қаҳрамони сифатида гавдаланади. Мана шу икки шох тарихий шахс бўлиш билан бир қаторда қадимги ҳинд эпоси, эртақ ва афсоналарининг бош қаҳрамони сифатида кенг тарқалган.

Мақсад ва вазифалар. Мақоладан асосий мақсад фантастика, ғайритабиий ва сеҳрли кучлар, тўқима сюжет ва образларга асосланган эртақ жанрида тарихий шахснинг асосий образ, яъни бош қаҳрамон сифатида иштирок этишини қадимги ҳинд эртақлари таҳлили асосида очиб бериш мақсад қилиб олинган.

Асосий қисм. Викрам шохининг Ҳиндистон халқлари ҳаётида қилган энг катта янгиликларидан бири у янги санага асос солган, яъни бугунги кунда Ҳиндистонда аср номи

икки ном билан: викрам ва милодий асри номи билан юритилади. Викрам асри милодийдан 57 йил илгари юради, масалан, бугун бизда 2021 йил бўлса Ҳиндистонда викрам асрига кўра 2078 чи йил ҳисобланади. Албатта, бу ҳам Викрам шоҳининг куч қудрати ва донишмандлигининг яққол намунасидир.

Лекин, шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Викрам шоҳи жуда кўп ҳинд эртақларининг бош қаҳрамони сифатида маълум ва машҳур. Бугунги кунгача бизгача етиб келган қадимги ҳинд халқи яратган эртақ ва масаллар орасида бутун Ҳиндистон миқёсида танилган санскрит тилида яратилган икки номдаги эртақлар тўплами бор, улар *Веталопанчовиншати* (Веталанинг 25 ҳикояси) ҳамда *Синхасанадватриншатика* (Шоҳ тахти ҳақида 32 ҳикоя). Мана шу ҳар икки тўпламдаги эртақларнинг барчаси Викрам шоҳининг адолатлиги, донишманлигига бағишланган.

Викрам шахсияти тарихда қудратли ва адолатли шоҳ, енгилмас жангчи, қатъий фикрловчи, эзилганлар ва ҳақоратланганлар ҳимоячиси, саҳий ва доим яхшилик қилувчи шахс сифатида тавсиф ва таърифланади. Ўз даврида илм фан ривожига жуда катта аҳамият берган ва унинг даврида барча соҳалар тараққиёт йўлига кирган. XIII асрда яратилган бир поэмада айтилшича, Викрам саройида қадимги Ҳиндистоннинг “9 дуру гавхари” жамланган бўлган яъни шифокор Дханвантари, лексикографлар Кшапанака ва Амарасинха, олимлар Шанку. Варахамхира, Веталабхатта, шоирлар Вараручи, Чхатакарпара ва буюк Калидаса кабилар жамланган экан.

Ушбу мақолада Веталопанчовиншати (Веталанинг 25 ҳикояси) ҳамда Синхасанадватриншатика (Шоҳ тахти ҳақида 32 ҳикоя) тўпламлари таркибига кирган эртақлар таҳлили асосида тарихий шахс бўлган Викрам шоҳи образи ва шу образда мужассамлашган халқ қаҳрамони, адолатли ва донишманд шоҳга хос хусусиятларни ёритиб беришга ҳаракат қилинади.

Веталанинг 25 ҳикояси эртақларининг биринчидан, сюжети ажойиб, кам учрайдиган композицияда яратилган бўлса, иккинчидан, ҳар бир эртақда Викрам шоҳининг донишманлиги очилиб боради ва, энг муҳими, у тарихий шахс.

Тўпламдаги эртақлар сони асар номига кўра 25 та эртақдан иборат. Уларнинг ҳажми турли хил, кичик ҳажмдаги (3 саҳифа) ҳамда каттароқ ҳажмдаги (15 саҳифа) эртақлардан иборат. Образлар тизими ҳам турли хил, шоҳдан тортиб оддий фуқарога, шунингдек, эртақка хос ғайритабиий кучлар ҳам эртақ қаҳрамони сифатида иштирок этади.

Эртақларнинг ўзига хос жиҳати шундан иборатки, ҳар бир эртақ мазмуни Викрамнинг донишмандлигини очиб беришга йўналтирилган бўлиб, эртақ мазмунидаги ҳикоя якуни савол тариқасида якунланиб, унинг тўғри жавобини топиш Викрамга ҳавола этилади ва, албатта, Викрам ўз донишмандлиги билан ҳар бир эртақда қўйилган жумбоқли саволнинг тўғри жавобини топади ва эртақ шу билан якунланади. Жумладан, шундай эртақлардан бири оламдан ўтган қизнинг тириклигида уни қўлини сўраган уч куёв ҳақидаги эртақ.

Эртақда ҳикоя қилинишича, бир кишининг ягона қизи бўлади, уни уч йигит севиб қолиб, отасидан унинг қўлини сўрайдилар. Ота уларнинг қай бирига қизини беришни билмасдан ҳеч бирига бермасликка қарор қилади. Вақт ўтиб бу қиз оламдан ўтади. Буни эшитган йигитлар қизнинг отасини ёнига келиб севган қизининг хотирасига бағишлаб маълум бир ишни амалга ошириш истагини билдирадилар. Бири уни ҳокини олиб турли ерларни зиёрат қилиш учун йўлга чиқади, бири қиз ўтган уйда қолиб, унинг ҳаққига дуо ўқиб ўтиради, учинчи йигит эса қизнинг суяқларини йиғиб дуо ўқиб қизни қайта тириктиради.

Асардаги Викрам шоҳини имтиҳон қилаётган иккинчи асосий персонаж бу шайтон Ветала бўлиб, у эртақ якунида Викрамга “*Бу йигитлардан қайси бири қизнинг умр йўлдоши ҳисобланади?*”, деб савол беради. Албатта, оила ва жамият билан боғлиқ қадимий ҳинд илмларини яхши билган Викрам ошиқ йигитларнинг қиз ўлиmidан кейин амалга оширган ишлари асосида уларнинг ҳар бирининг қиз учун ким бўлишини айтиб беради. У шайтон Веталанинг саволига қуйидагича жавоб беради: “Қизнинг ҳаққига дуо ўқиб ўтирган йигит фарзандлик вазифасини бажарди, қизнинг суякларини йиғиб уни тирилтирган йигит оталик вазифасини бажарди ва ниҳоят, учинчи, қизнинг ҳоқини олиб зиёратга олиб кетган йигит умр йўлдош вазифасини бажарди. Шу боис учинчи йигит қизнинг умр йўлдоши ҳисобланади”, - деб жавоб беради Викрам ва бу, албатта, тўғри жавоб бўлиб чиқади. Шу тарзда барча 25 та эртақ худди шу тарздаги сюжет асосига қурилган бўлиб, уларнинг якуни Викрамнинг донишмандлик билан берган тўғри жавоблари билан якун топади. Қуйида худди шундай эртақлар якунида Викрамнинг шайтон Веталага берган жавоблари орқали, Викрамнинг жумбоқларни ечишдаги маҳоратини кўрсатувчи парчаларни келтирамиз, жумладан, “Под-шоҳнинг қурбонлиги” эртагидан:

सुनो, बेताल, विक्रमादित्य ने बताया — उन्मादिनी पति के साथ भेंट चढ़ी, उसने अपनी पत्नि-धर्म निभाया। इस लिये उसने कोई त्याग नहीं किया। बलभद्र ने स्वामी — भक्ति का परिचय देते हुए प्राण गंवाये। सेनापति होने के कारण राजा के लिये प्राण गंवाना उसका फर्ज था। अलबत्ता राजा ने सचमुच त्याग किया। उस ने पर स्त्री को अपनाने का पाप नहीं किया, स्त्री को गलत मार्ग पर डालने का पाप न किया। प्राण देना उत्तम समझा। यह त्यागी रहा बेताल...

*"Тингла Ветал!" - Викрамадитя сўзлай бошлади - "Унмадини эри ила ҳалок бўлди, у ўз эрига бўлган садоқатини бажарди. Шу сабабли у ҳеч қандай қурбонлик қилмади. Балбаҳадур ўз хўжайинига бўлган садоқатини кўрсатиш учун жон берди. Қўшин бошлиғи бўлгани учун унга ўз ҳукмдори учун жон фидо этиш фарз эди. Шубҳасиз, рожа ҳақиқий қурбонлик қилди. У бир аёлни ўзиники қилиш учун гуноҳ қилмади, аёлни ёмон йўлга бошлаб гуноҳга қўл урмади. Қурбонликни жуда юксак англади. У ҳақиқий қурбон бўлди."*¹

“Қурбонлик” эртагидан:

कथा सुनाने के पश्चात वेताल ने पूछा - „राजा विक्रमादित्य मेरा प्रश्न है कि हरिदत्त ने किसके हाथ पर पिंडदान रखा, „चोर के हाथ में...।,, विक्रम ने जवाब दिया - „ब्राह्मण युवक से हरित की माँ ने गर्भ अवश्य धारण किया था, परंतु पांच सौ स्वर्ण मुद्राओं के रूप में धनवती ने मूल्य चुका दिया था। मूल्य पाने के बाद हरिदत्त पिता कहलाने का अधिकारी नहीं था। इसी प्रकार राजा सुदत्त ने एक हजार स्वर्ण-मुद्राओं के रूप में हरिदत्त का पालन-पोषण करने का मुआवज़ा पा लिया था, इसलिये वह भी पिता बनने का अधिकारी नहीं हो सकता,,

“Хикоянинг сўнгида Ветал айтади: “Рожа Викрамадатья мендан сўрадики, Ҳаридатта қурбонликни кимнинг қўлига қўйган?”

“Ўғрининг қўлига” - жавоб берди Викрам.

“Брахман йигитча ўз ҳизматига яраша 500 тилла олтин ҳақ олиб бўлган. Шу сабабли у ота деган номга ҳақли эмас. Судатта ҳам худди шу каби 1000 тилла танга товон пули олган. Демакки, у ҳам бундай ҳаққа эга эмас”².

“Соддаликнинг оқибати” эртагидан:

कथा समाप्त कर वेताल ने पूछा — ज्ञानी, पराक्रमी विक्रम, अब तुम बताओगे, पहले सिद्धि में सफल होने के पश्चात, गुणाकार दूसरी सिद्धि को साथ पाने में क्यों सफल न हो पा रहा था, वह क्यों पहले सिद्धि को खो बैठा था...!

विक्रम ने बताया — “सिद्धि का नियम होता है कि उसे छोड़ना नहीं चाहिये। चूँकि गुणाकार पहली सिद्धि के पश्चात घर के लिये खाना हो गया था, इस लिये जो उसने पाया था खो बैठा। उसके अलावा उसके मन में अपनी सिद्धि के प्रति अहंकार और दिखावे का भाव आ गया था, इसी वजह से उसने पहली सिद्धि खो दी।”

¹ विक्रम वेताल की कथाएं। नई दिल्ली, 2008. - पृ.120 (Викрам ва Ветала ҳикоялари, Деҳли, 2008 й.)

² Ўша асар, -Б. 128.

“Ҳикояни тугатгандан сўнг Ветал сўради: “Доно, қудратли Викрам! Энди биринчи ютуққа эришгандан сўнг, нима учун гуноҳкор иккинчи ютуққа эриша олмади, нима учун у биринчи ютугини йўқотди... ? “Чунки, у ўзининг биринчи ютугини йўқотди”. Викрам айтди – муваффақият қондаси - унинг кетмаслигидадир. Гуноҳкор биринчи ютуқдан кейин уйига кетганлиги сабабли, у топган нарсасини йўқотиб қўйди. Унинг қалбида қандайдир эришганларини барчага кўрсатиши ва мақтаниши ҳисси уйғонди. Шу сабабли, у биринчи вазифани, яъни сидҳини ҳам йўқотди”¹.

“Веталанинг 25 ҳикояси” эртақлар тўплами қадимги ҳинд адабиётида кенг тарқалган рамкалаш усулида яратилган. Бу усулга кўра бир қанча эртақ ёки ҳикоялар бир сюжет атрофида, лекин ўзаро мустақил бўлган эртақ ёки ҳикоялар шаклида жамланади ва бунда киритма сюжетлар сони чегарасиз ҳисобланади.

Ушбу эртақнинг Ҳиндистонга қўшни мамлакат бўлган Монголия адабиётига кириб борган ва бу халқ адабиётида ҳам худди шу сюжет асосига қурилган “Веталопан-човиншати”нинг монголча нусхаси “Сидди Кюр” асари яратилган, фақат ундаги персонажлар монголлар бўлиб, донишманд Викрам шоҳи ўрнида монгол халқи севган одил шоҳлардан Амудуланг Едлегчи образи киритилган.

Шоҳ тахти ҳақида 32 ҳикоя таркибидаги эртақлар ҳам, аслида, Викрам шоҳининг донишманлиги, адолатпарварлиги, инсонпарварлиги ва саҳийлигига бағишлаб яратилган эртақлар тўпландир.

Адолатли Викрам шоҳи тахти ҳақидаги ушбу эртақлар Викрам яшаган даврдан 1100 йилдан кейин яратилган ва унга кўра шоҳ Бҳожа киши билмас бир оролда адолатли ва донишманд шоҳ Викрам учун маъбудлар томонидан тухфа қилинган тахтни кўриб қолади. Тахт жуда баҳайбат бўлиб, у 32 та ҳайкалча билан безатилган бўлган. Шоҳ шу бениҳоя гўзал тахтни кўриш учун қўлини тахтга теккизганида оролда қуёш нури чарақлаб кетади ва тахт бирданига олтин ва қимматбаҳо тошларга тўлиб кетади. Бундай ажойиб тахт эгаси бўлиш учун шоҳ Бҳожа жуда мураккаб ва хатарли синовлардан ўтиб инсонга хос 32 та ижобий ҳислатларни намоён этиши ва шундан кейингина тахтга эга бўлиши мумкин эди.

Шоҳ Бҳожа Викрамнинг ушбу тахтига лойиқ эканлигини амалда, ҳар қандай қийинчиликларга бардош бериб, Викрамдек адолатли, қийинчиликларда сабрли бўлиб, қалб поклигини сақлаб қолиш иродаси борлигини исботлай оладими ёки Викрамдек бўлолмай ушбу сирли тахтга эга бўла олмайдими?

“Шоҳ тахти ҳақида 32 ҳикоя” асарида шоҳ Бҳожанинг Викрам ўтирган тахтга эга бўлиш йўлидаги интилишлари, ўз донишманлиги, саҳийлиги ва ақл заковатини намоён этиб, Викрамдек олийжаноб бўлишга қилган ҳаракатлари ҳақида ҳикоялар жамланган. Шундай ҳикоялардан бирида шоҳ Бҳожанинг мақтанчоқлик қилганига шоҳ Викрамнинг камтарлиги намуна сифатида келтирилади ва Бҳожанинг ҳали бу тахтга лойиқ бўлиш даражасига етмаганлиги очиб берилади, жумладан, саккизинчи қисмда тахт билан боғлиқ қуйидаги воқеа ҳикоя қилинган: Шоҳ Бҳожа тахтни саройга келтириб, унга ўтиришдан аввал брахманларга дуолар ўқитиб, барча керакли расм-русумларни амалга оширади. Шоҳ Бҳожа тахтга лойиқ бўлиш учун барча камбағал, ғариблар, барча ногиронларга катта эҳсон қилади. Барча зарурий амалларни бажаргач қўлига елпиғичини олиб энди тахтга оёқ қўяман деганида тахт тилга кириб шундай дейди: “Эй шоҳ, сен ҳам худди унингдек (Викрам шоҳи) мард, бағрикенг, кучли ва олийжаноб бўлсанг майли бу тахтга ўтир”. Шунда шоҳ Бҳожа яна сўрайди: “Ҳа сен

¹ Ўша асар, -Б. 123.

айтган барча олийжаноб сифатлар менда бор, сенингча менда нима етишмаяпти? Мен ким, нима сўраса, албатта бераман”. Шунда ҳайкал жавоб берибди: “Сен ўзингни ўзинг мақташинг нотўғри. Кимда ким ўзини мақтаб бошқаларни камситса, демак у аҳмоқ одам. Олийжаноб инсон бундай иш қилмайди”¹. Шунда шоҳ Бҳожа ўз қилган хатосини тан олиб, ҳақиқатан ҳам мени ўзимни ўзим мақташим нотўғри, мен ҳали бу тахт эгасидек донишманд ва олийжаноб инсон даражасига эришмабман, деб тахтга ўтирмайди ва тахтга қараб, Викрамнинг ажойиб ҳислатларидан яна сўзлаб берсанг, деб илтимос қилади ва ҳар бир ҳайкал Викрамни таърифлаб-тавсифловчи биттадан ҳикояни шоҳ Бҳожага сўзлаб беради. Ҳар бир ҳикоя Викрамнинг турли ҳислатларини очиб беришга қаратилган воқеа ва ҳодисалар тахтдаги ҳайкалчалар тилидан сўзлаб берилади ва жами 32 та ҳикоя сўзлаб берилган. Жумладан, тахтдаги биринчи ҳайкалча Викрамнинг саҳийлигини кўрсатувчи бир ҳислати ҳақида сўзлаб шундай дейди: “Викрамнинг кўзи кимга тушса унга 1000 тилло, ким билан гаплашса 10 000 тилло, кимга қулиб қўйса 100 000 тилло, кимга меҳри тушиб қолса бир олам тилло совға қилади”. Айтчи Бҳожа, сен шоҳ шундай бўла оласанми?²

Бешинчи ҳайкалча Викрамнинг буюк қалб эгаси бўлгани ҳақидаги ҳикояни сўзлаб беради, унинг мазмуни қуйидагича: Шоҳ Бҳожа яна ўша Викрам тахтига ўтирмоқчи бўлиб оёғини узатганида ҳайкаллардан бири тилга кириб шундай дейди: “Кимда ким Викрамдек буюк қалб эгаси бўлсагина бу тахтга ўтира олади”. Шунда шоҳ Бҳожа сўрайди, Викрам ўзининг қайси ҳислати билан буюк қалб эгаси бўлгани ҳақида сўзлаб бер, дейди, шунда ҳайкал тилга кириб сўзлай бошлайди. “Бир кун бир заргар Викрамдигья саройига келиб бир қимматбаҳо тошни сотиш нияти борлигини айтибди. Тошни кўрган Викрам уни заргарга кўрсатиб ҳақиқатан ҳам қимматбаҳо тош эканлигига ишонч ҳосил қилиб, заргарга катта пул бериб тошни сотиб олибди. Кейин заргардан сўрабди, яна шундай қимматбаҳо тошинг борми, деса, заргар ха бор, яна 10 дона шундай қимматбаҳо тошим бор, лекин уйда, дебди. Шоҳ уннг уйига хизматкорини қўшиб юбориб, ўша тошларни сотиб олишини айтибди. Хизматор 8 кун ичида саройга етиб келиши керак эди. У заргарни қишлоғига бориб тошни олганида бирданига сув тошиб йўллар тўсилиб қолибди. Саройга қандай қилиб вақтида етиб боршни билмай турган хизматкор қайик хайдаб кетаётган кишини кўрибди ва ундан қирғоқнинг нариги томонига ўтказиб қўйишини, жуда шошилишч вазифани бажарётганини айтибди. Вазифа нималигини билган қайикчи ўша тошни бештасини берса сувнинг нариги томонига ўтказиб қўйишини айтибди. Хизматкор шоҳни буйруғини вақтида бажариш ҳамма нарсадан кўра зарурдир, деб тошни бештасини қайикчига берибди ва саройга етиб келиб шоҳ Викрамга бештагина тошни берибди. Викрам тошлар сони нега камлигини сўраганида хизматкор бўлган воқеаларни айтиб берибди. Викрам сўзида собит турган хизматкорига қолган бешта қимматбаҳо тошни совға қилибди”. Мана шу ҳикоядан кўринадики, Викрам қандай саҳий ва буюк қалб эгаси бўлган. Агар сен ҳам шундай бўла олсанг, майли тахтга ўтиришинг мумкин, дебди ҳайкалча. Шоҳ Бҳожа эса индамаганича қолибди. Шу тарзда ҳар бир ҳайкалча биттадан ҳикоя сўзлаб беради ва ҳар бирида Викрамнинг турли ижобий жиҳатлари очилиб боради.

Ҳинд адабиётида ҳудди шунингдек, ўрта асрлар даврида ҳам халқ оғзаки ижодига мансуб Бобурийлар саройидаги Акбарнинг донишманд вазири, тарихий шахс Бирбалнинг донишманлиги, сўзга чечанлиги ва топқирлиги билан боғлиқ бўлган жуда кўп ҳикоялар яратилган ва бу ҳикоялар ҳам кўпгина тилларга таржима қилинган.

¹ Жизнь Викрамы или 32 истории царского трона. Перевод с санскрита П.А.Гринцера. Москва, 1960. –Б. 61.

² Ўша манба, –Б. 63.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, қадимги ҳинд эртак ва масаллари орасида жаҳонга танилган ва кўпгина тилларга таржима қилинган “Веталанинг 25 ҳикояси” ҳамда “Шоҳ тахти ҳақида 32 ҳикоя” асарлари Ҳиндистонда милoddан аввалги биринчи асрларда шоҳлик қилган, ўзининг донишмандлиги, адолатпарварлиги ва инсонпарварлиги билан тарихда ном қолдирган Викрамнинг айни шу жиҳатларини очиб бериш учун халқ ўртасида вужудга келган эртаклар тўпламидир. Юқорида таъкидланганидек, аслида, эртак тўқима сюжет ва образлардан ҳамда ғайритабиий, сеҳрли воқеа ва ҳодисалар билан боғлиқ, реал ҳаётдан жуда узок бўлган асар ҳисобланади. Лекин, таҳлил қилинган қадимги ҳинд фольклор адабиёти намуналарига мансуб бўлган икки асарда бош образ сифатида тарихий шахсининг иштирок этиши ўзига хос бир қизиқ ҳодисадир ва ушбу мақола айни шу масалани ёритишга бағишланган.

ҲИНДИСТОН АДАБИЁТИДА КИЧИК НАСРИЙ ЖАНРЛАР РИВОЖИ

ХОДЖАЕВА ТАМАРА

Филология фанлари номзоди, доцент, ТДШУ

Аннотация. В статье рассматривается появление, формирование и развитие таких малых прозаических жанров в литературе хинди и панджаби как зарисовка («рекхачитра»), их отличительные черты, особенности и роль в литературе.

Жанр «Рекхачитра» (изображение) - фактически неизученный жанр в отечественной индологии. Есть мнения некоторых русских индологов, таких как Е.П. Чельшева, А.П. Сенкевича и Н.П. Утехина. В статье также приводятся мнения некоторых литературоведов хинди, в частности, Махендра Кумар Дхингра, Лахимисагар Варшайя, Нагендры и В. Трипатхи по этому жанру. Сделана попытка пролить свет на эту тему на примере произведений писателей в жанре «рекхачитр» (изображение).

Говоря о зарождении документально-публицистического жанра зарисовки, следует отметить, что он напрямую связан с развитием СМИ на языке хинди. Именно в них появились первые произведения такого типа, написанные в разных жанрах, лучшие из которых впоследствии составили его «золотой фонд».

Жанр зарисовки прошел долгий путь, прежде чем сформировался как самостоятельный жанр. Сегодня это не рассказ и не эссе, а отдельный жанр, основанный на собственных законах, и, конечно же, рассказ, эссе и другие жанры, которые развиваются в соответствии с меняющимися временами и общественной жизнью.

В данной статье даются некоторые размышления об этом жанре.

Опорные слова и выражения: Очерк, зарисовка, эссе, мировоззрение, образность, острый взгляд, глубокий анализ, нейтральность, содержание и форма, пресса, огонь сердца, иждодий тахайюл, ўтқир зеҳн ва мантиқий тафаккур.

Аннотация. Мақолада XX асрда кичик насрий жанр — “рекхачитр” (эскиз) жанрининг ривож, хусусиятлари ва тутган ўрни илк бор кузатишмоқда ҳамда ҳиндий ва панжоб адабиёти вакиллари мисолида ўрганилган.

“Рекхачитр” (эскиз) жанри деярли ўрганилмаган мавзу, бу ҳақда айрим адабиётшунос олимларнинг фикрлари мавжуд, бироқ у илмий тадқиқот объекти сифатида ҳали кенг миқёсда